

SZENTES Tünde Zsuzsánna

„Sikerekben gazdag életpálya, sok-sok örömmel”²¹

(Beszélgetés MÁRTON BÉLÁval)

Kulcsszavak: MÁRTON BÉLA; néprajzkutatás; fafaragás;

MÁRTON BÉLA Erdély-szerte ismert fafaragó és néprajzkutató. A Sóvidék egyik jeles kutatójaként tartják számon. Megannyi tevékenység mellett magyar nyelv és irodalom szakos tanárként is tevékenykedett Szovátán és Szakadátban. Tanulmányairól, műveiről, néprajzkutatói írásairól, tevékenységéről mesél az alábbiakban.

Kérem, meséljen a tanulmányairól!

Miután befejeztem a középiskolát a Bolyaiban, azon gondolkoztam, hogy milyen szakra menjek. A Brassóban működő faipari egyetemen próbálkoztam, de nem volt elég a matematikai felkészültségem. Később kiderült, hogy a mi családunk inkább humán beállítottságú, úgyhogy nem is volt érzékem ahhoz, hogy azt a magam erejéből kelőképpen előkészítsem. Mikor láttam, hogy ott nincs sok keresnivalóm, akkor a következő évben megpróbáltam magyar szakon Kolozsváron, és oda bekerültem. Amíg felvételiztem Kolozsvárra, addig dolgoztam Régenben a csónakgyárban, műszaki raktáros voltam. Amennyire lehetett, készültem. Sikerült, de éreztem, hogy az a felkészülés nem volt mély. Azok között, akik velem együtt bekerültek magyar szakra, voltak, akik

éveken át tudtak készülni kimondottan erre a szakra. Ők előnyben voltak velem szemben, ugyanis főleg polgári családból származtak, sok könyv vette őket körül. A sikeres felvételit követően tudtam, hogy most már nagyon keményen kell dolgoznom a bennmaradásért, versenyben kell maradnom, végül sikeresen államvizsgáztam.

Milyen témában írta a szakdolgozatát?

A szakdolgozatomat nyelvjáráskutatásból írtam, mert három évet jártam a nyelvjárás körbe 4-5 társammal, MÁRTON GYULA professzorhoz. A tanár úr nagyon alaposan felkészítettek bennünket arra, hogy amikor kikerülünk, akkor nyelvjáráskutatást végezzünk valamelyik vidéken. A dolgozatomat ilyen címmel írtam: „A-zás Magyarón és környékén”, tehát ez az a-jelenség, o helyett a-t ejtenek a mi vidékünkön. Sikeres dolgozatot írtam, 9-est kaptam reá. Volt olyan kollegám, aki épp olyan erős volt, mint én, de tudományos szocializmusból nem engedték át, és emiatt egy év múlva megint kellett jelentkeznie. Nagyon komolyan vették akkor a tudományos szocializmus tantárgyat.

Az államvizsga után következett a vá-

lasztási lehetőség, hogy hova szeretnék menni. Kifüggesztették az üres helyeket magyar szakosok számára. Én 3 helyből választhattam: egyik volt Borszék, a második Szováta-Szakadát és a harmadik a Régen melletti Beresztelke. Kettőt nagyjából tudtam, hogy hol van. A beresztelkeit kihagytam azért, mert volt egy régeni kollégám, aki arra kért, hogy hagyjam neki azt, mert ő régeni, és akkor ki tud járni oda biciklivel is. A borszékait pedig elfogadtam volna, de érdekelt, hogy milyen ez a szováta-szakadati hely. Szerencsére volt egy kolleganóm, aki járt egyszer Szovátán, (valószínűleg a szüleivel pihenni). Azt mondta, hogy ő tudja, hol van Szakadát, csak egy hegy választja el a fürdőteleptől. Na, gondoltam, az nem sok, egy hegy nem akadály. Így akkor ezt választottam, megkaptam, és '63. szeptember 1-től elfoglalhattam ezt a posztot. Talán a hűség jele, nyugdíjas koromig ott tanítottam, köszönhető ez annak is, hogy politikai szempontból nyugodtabb légkörű volt, mint a központi iskolák. Egyik papfiú kollégámat állandó ellenőrzés alatt tartották, így neki igencsak meg kellett húznia magát. Tetszett a gyönyörű természeti környezet, ez volt a pihenésem: a természetjárás, de a gyerekanyag gyengécske volt végig. Szakadátban a családok többsége fakitermelésből vagy fagegmunkálásból, kismértékben mezőgazdaságból élt.

Hogyan tudta összekapcsolni tanári pályafutását a nyelvjáráskutatással?

Aztán itt megkezdtém a nyelvjáráskutatást, és néhány évig ezt végeztem, MÁRTON GYULA professzor tanácsa

szerint. Úgy éreztem, hogy rendkívül gazdag a néprajzi anyag ezen a vidéken. Itt is és a Marosmentén is, ami nagyon vonzott engem. Aztán átálltam a néprajzkutatásra. Főként a kismesterségeknek a világát, a munkamozzanatait vizsgáltam.

Elég gazdag, több ezer oldalas anyagom gyűlt össze a Sóvidék kutatása során, ezekből főleg a Sóvidék kulturális folyóiratában, Hazanézőben közöltem írásokat, amelyben külön rovatom volt.

Azonkívül, ami szintén erősítette a néprajzi érdeklődésemet és munkámat, 1991-ben fölvettek a Kriza János Néprajzi Társaságba, Kolozsváron van ez a egyesület, amelynek azóta is aktív tagja vagyok. Ez azt jelenti, hogy dolgozókat írok, előadásokat tartok, a vándorülésekre is – hacsak lehet - elmegyek. November elején voltam a legutóbbi konferencián. Ezt nagyon szeretem és öröm számomra, hogy tanítás helyett ilyen szép, változatos tudományágot művelhetek, mint a néprajz. A kutatott témákból már írtam számos dolgozatot, de már ideje lenne kötetben is összegyűjteni. Csakhogy a kötet kiadása pénzbe kerül, és emiatt ez kicsit még várat magára.

Hogyan került kapcsolatba a fafaragással?

Tevékenységem másik fontos ága a fafaragás, díszítő faragásnak is szoktam nevezni. Ez a név nem fedi éppen a valóságot. Nemcsak a díszítés, hanem a jelképek is nagyon érdekelnek, és igyekeztem is megismerni őket. A téma körüljárása érdekében számos régi és

új néprajzi könyvet vásároltam, ezért van az, hogy a jelképekből én tartottam előadásokat az itteni fajaragóknak. Mintegy megadom annak az elemnek a jelentését, ami rajta van a faragványon, ami a jelkép értelme. Ehhez is gyermekkorom óta vonzódtam, és 1965/'68-tól kezdődően ilyen szempontból is nagyon érdekelt a Sóvidék, már akkor kapcsolatba léptem azokkal az emberekkel, akik faragást végeztek.

A jeles famegmunkálási hagyományokat nemcsak felhasználtam saját faragványaim elkészítése során, hanem írtam is róluk. Úgyhogy én ilyen voltam: nemcsak faragni igyekeztem, hanem meg is írtam.

A természetjárás mellett pihenést jelentett, ha faraghattam. 1971-től szinte folyamatosan faragok, minden évben néhány munkát kifaragtam, és így bővült az érdeklődésem is. Mikor a tengerpartra utaztunk pihenni, ott is mindennél fontosabb volt, hogy a kézműves sátrakkal megismerkedjem, hogyha olyan munkát láttam, ami az érdeklődési területemhez tartozott, azokat aztán jegyzeteltem. Egyszóval mindenhol gyűjtöttem a magam javára. Így terebélyesedett a munkám, és 1990-től, amikor új lehetőségek nyíltak arra, hogy kézművességet végezzek, attól kezdve aztán minden héten faragtam. Ezt napjainkig művelem, örömmre szolgál, mert például meghívást kaptam Magyarországra, hogy vezessek egy faragótábort.

Itthon főként népművészettel kapcsolatos tárgyakat faragtam. Volt egy időszak, amikor sulykolót kértek nagyon sokat, száznál is többet faragtam, mert

kérték és vitték ajándéknak. Aztán sorra kerítettem a székely székek címereit, mind ki kellett faragnom kérésre.

Azután következett egy gazdagabb időszak, körülbelül 98-tól, amikor a jelképekből már több könyvet is be tudtam szerezni. Amikor azokat áttanulmányoztam, akkor elhatároztam, hogy az egyetemes jelképekből is kifaragok néhányat, ami iránt érdeklődés lenne napjainkban. Ezek a jelképek: a szépség és a méltóság jelképe, a szorgalom jelképe, a hűség jelképe. Minden elkészült faragványomat följegyeztem, hogy hova került: melyik városba, ha csak lehetett, azt is, hogy kihez, de volt eset arra is, hogy nem volt kitől megszerezni, mert vitték tovább. Egyedülállóan és fontosnak tekintem Erdélyben, hogy ezt az 1500-nál is több faragványt tételesen tudom, hogy hol van, mert mindig azt tapasztaltam az adatközlőimtől, hogy nem emlékeznek arra, hol vannak a munkáik. Nemcsak egy országba vitték a faragványaimat, hanem körülbelül 8-10 országba. Inkább Európába, de Indiába, Amerikába, meg Kanadába is néhányat.

Hogy veszi fel a külföldi rendelőkkel a kapcsolatot?

Elég sok ismeretségem alakult ki az idők folyamán. Volt időszak, amikor megkért egy itteni ismerősöm, hogy fog jönni „XY” tanár és segítsek neki, kauluzoljam. Egy részéből olyan ismeretség lett, hogy már 32 éve barátságban vagyunk.

A fajaragó táborokban bővült fokozatosan az ismeretségi kör, de volt olyan

is, hogy az én kezdeményezésemmel alakult ki. Például a karcagi polgármesternek levelet írtam, mert megtudtam a címét, és olyan kedvezően reagált (sokféle elfoglaltsága ellenére), hogy a mai napig jó barátságban vagyunk.

Milyen fából szokott faragni?

Leggyakrabban juharfába, körtefába, dióba, de kismunkákat somba is faragok, néha cseresznyefába, égerfába is, csak azért nem szeretem, mert megtámadja a szú, de lehet faragni. A fákat erdészekről szerzem be.

Hol voltak kiállításai?

Itthon főként csoportos kiállításaim voltak, mert itt más a helyzet. Mikor '90 után kezdtek jönni a testvérvárosi küldöttségek, kértek, hogy mutassuk be a szovátai faragott munkákat, és akkor többen, 6-8-an, sikerült munkákat gyűjtöttünk egy helyre, és azokból lett csoportos kiállítás.

Magyarországon is volt kiállításom legalább kétszer. Például Harkányfürdőn, azután pedig, körülbelül '98-ban lehetett, Csopak városban, a Balaton partján, amikor testvérvárosként hívták Szovátát az augusztus 20-ai ünnepekre. Akkor művészek alkotásait vittük, én is hivatalos voltam, mentem. A szovátai nagyhírű művészek munkáiból és a faragók munkáiból egész termet rendeztünk be.

Hogyan történik a kutatás a falvakban?

A legtöbb esetben előre körvonalazom, hogy mit fogok kutatni azon a kiszálláson. Például láttam, hogy Sóváradon

minden mesterség fejlett. Fejlett az ízlésük a mesterségek művelőinek. Meg is ismertem az egyik ügyes kőfaragót, aki a kapuknak a talpát vagy oszlopoknak a talpát faragta ki. Akkor elhatároztam, hogy megvizsgálom a sóváradi kőfaragást, hogy írjak belőle tanulmányt, hogy valami maradjon meg, mert aztán kihalnak a mesterek. Ez meg is jelent a Hazanézőben, talán ez a címe, hogy Kőfaragás Sóváradon.

Egy másik alkalommal azt tapasztaltam, hogy Sóváradnak a faragott munkái: kerítések, kútágások, a kendermegművelés szerszámai és a gazdasági szerszámok, például a gereblye, kivételesen szépek. Ezekről írtam nagyobb tanulmányt.

Később Sóváradon megvizsgáltam a szapulás és mosás gyakorlatát. Abban is nagy gyakorlatuk volt a sóváradiaknak. Egy másik alkalommal a Kriza Néprajzi Társaság hirdetésére leírtam az egész Sóvidéken található faragott kapuk feliratait, 80 szöveget jegyeztem le. Ez is külön témakör volt.

Akkor írtam vagy két újságcikket a korondi, árcsói fazekas vásárról, mert az a téma is érdekelt. A Népújságban is jelent meg pár cikkem, a Művelődésben jelentek meg nagyobb lélegzetű dolgozataim. 158 írásom jelent meg összesen, természetesen megvan dátum szerint, hogy melyik hol jelent meg.

Arra gondolt, hogy könyvet jelentessen meg az írásaiából?

Gondoltam, csak kellene nekem olyan támogató, aki segít a pénzügyi részének

a rendezésében. Próbálkoztam egy-két kiadónál, mindig az volt a válasz, hogy tegyek le tíz millió lejt. Nekem nincs arra lehetőségem, hogy ezzel induljunk, ezért maradt, de még történhet valami, és ha egészségesem lesz, erre még sor kerülhet.

Mivel foglalkozik nyugdíjas éveiben?

Két dologgal: néprajzi kutatással és fajaragással. Azonkívül részt veszek a konferenciákon, és amikor olyan témát hirdetnek meg, akkor bejelentem, hogy megkezdtem a munkát, írok, és határidőre beküldöm. Volt olyan szerencsém, hogy meghívtak két (Magyarországon megtartott országos) néprajzi szemináriumra. Ott szintén olyan tevékenyen részt vettem a szemináriumokon, hogy azzal bocsátott el a főtítkárnő, DR. BEREZKI IBOLYA, hogy megkért, hogy küldjem el az anyagot dolgozat formájában. Egyik ilyen téma volt „A sóvidéki faragott kapuk szerkezete és díszítményei”. Azt meg kellett írnom, annál is inkább, mert mindennel elláttak, én meg kötelességemnek éreztem, hogy teljesítsek. Tíz nap alatt írtam meg ezt, majd elküldtem.

Egy másik alkalommal meghirdették azt a témát, hogy „Népi alkotók kapcsolata a közösséggel”. Ebbe nagyon beleillett az én kutatásom, és jelentkeztem azzal a témával, hogy „Kovács Mózes ezermester kapcsolata a közösséggel”. Elküldtem a címet, és kérték, rövid tájékoztatót küldjek a dolgozat tartalmáról. Azt is elküldtem, és bele is vették a szeminárium anyagába, így

előadással kellett mennem Vácra. Ott mindenkinek csak tíz percet adtak arra, hogy valamennyit olvasson fel a dolgozatából, de így is nagy élmény volt főleg azért, mert az egész Kárpát-medencéből ott voltak a néprajz szakosok. Szekciókra voltunk osztva, és mindenik tömbnek a vezetője, értékelője egy-egy néprajzos egyetemi tanár volt. Az egészet PALÁDI KOVÁCS ATTILA néprajzos akadémikus szervezte. Ő maga is ott volt egy ideig, de aztán tovább kellett mennie, de előtte mindenünket kikérdezett, hogy mivel foglalkoztunk eddig. Nagy élmény volt ez számomra. Nagyobb lélegzetű, mint a Kriza János-konferenciák.

Hogyan látja a kultúra jövőjét?

A kultúrának fontos szerepet kell betöltenie minden korban, azonban az a sajnálatos tény, hogy a hatalmi szervek kevés pénzt fordítanak a kultúra támogatására. Mindig az úgynevezett termelő ágazatokat részesítik előnyben, és úgy érzik, hogy muszáj azokra fordítani a pénz többségét. Lesznek olyan kultúrtevékenységek, amelyek nagyon kevés pénzt fognak kapni, vagy egyáltalán semmit, például a táncművészet. Csakis a már jóhírű, nagy együttesek kapnak támogatást, azok is általában pénzhiányban szenvednek. A falusi együttesek pedig saját erejükből élnek. Különösen, ha gazdaságilag gyengül egy ország, akkor egész keveset költenek a kultúrára.

Jegyzetek

1. Részlet a szerző Sapientia EMTE-n készített életútinterjújából.

Csillagós - 1978, terrakotta, 29x19x17